Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet rövid története

Az első magyar büntetőtörvénykönyv – melyet kodifikátoráról, Csemegi Károlyról Csemegi-kódexnek neveztek el – az 1878. évi V. törvénycikként került be az Országos Törvénytárba, és 1880. szeptember 1-jén lépett hatályba.

Csemegi Károly a kódex elkészítésekor figyelembe vette a belga és olasz tapasztalatokat, valamint feltehető, hogy korának kriminológiai kutatásai is befolyásolták, sőt talán ezek indították arra, hogy az elmebeteg bűnözők más elbírálás alá kerüljenek, mint az épelméjű bűnelkövetők.

A Törvénycikk VII. fejezetének 76.§-a az alábbiak szerint rendelkezik:

„Nem számítható be a cselekmény annak, aki öntudatlan állapotban követte el vagy akinek elmetehetsége meg van zavarva és emiatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bír."

Akinek hiányzott a beszámítási képessége, hiányzott a cselekményért való felelőssége is, vagyis bűnös sem lehet, így az ilyen elkövetővel szemben semminemű következmények nem voltak alkalmazhatók.

Mint az idézet mutatja, ez a törvény vezette be a beszámíthatóság fogalmát a magyar jogrendszerbe, és azt az elmebetegekkel és gyengeelméjűekkel kapcsolatban a szabad akarati elhatározás vonatkozásában értelmezte.

A mai kényszergyógykezelteknek megfelelő elkövetői körön kívül jelen voltak még a büntetőeljárásban az ún. kétes elmeállapotú előzetes letartóztatottak és vizsgálati foglyok, valamint azok a jogerősen szabadságvesztésre ítéltek, akiken az elmebetegség jelei mutatkoztak és ápolásra, gyógykezelésre szorultak.

A velük kapcsolatos feladatok ellátására hozták létre a 60789Ű/1896. sz. igazságügyminiszteri rendelettel *a „Letartóztatottak és Elítéltek Országos Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetét".*

Az intézet 1896. november 1-jén kezdte meg működését a Budapesti Királyi Törvényszék lőportár dűlői fogháza, a Budapesti Királyi Gyűjtőfogház mellett (a jelenlegi Budapesti Fegyház és Börtön területén).

Az intézet fő feladata a kétes elmeállapotú letartóztatottak elmeállapotának megfigyelése, és az elmebeteg elítéltek ápolása volt.

Első igazgatójának, az intézet létesítését kezdeményező Dr. Moravcsik Ernő Emil egyetemi tanárt nevezték ki.

Az intézet indulásakor mintegy 70 ággyal, akkor korszerűnek számító kis kórtermi zárkákkal kezdte meg működését.

Emellett néhány nagy kórterem, külső foglalkoztató helyiségek és egy kis laboratórium tartozott még az intézethez.

A Budapesti Királyi Gyűjtőfogház parancsnoka és az intézet vezető főorvosa mellérendeltségi viszonyban voltak egymással.

Az Oláh Gusztáv által kezdeményezett mentálhigiénés mozgalom hatása az intézet működésében is érződött.

Teret kapott az a felfogás, hogy elsősorban nem őrizni kell a betegeket, hanem megelőzni, illetve gyógyítani a betegségüket.

A 9052/1906. sz. IM rendelettel az intézetet újjászervezték. Nevét Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetre változtatták.

Az intézet vezetését Moravcsik Ernő Emiltől tanítványa, idősebb Németh Ödön vette át.

A két világháború között sem tette lehetővé a büntetőjog a beszámítási képességgel nem rendelkező bűnelkövetőkkel szemben bármiféle intézkedés alkalmazását.

Az intézet vezetését időközben id. Németh Ödöntől vitéz Szecsődy Imre vette át.

Az 1945. utáni büntetőjogi iskola vetette fel azt a nézetet, hogy a társadalom védelmet igényel a büntetőjogilag ilyen módon felelősségre nem vonható bűnelkövetőkkel szemben.

Az 1948. évi XLVIII. törvény rendelkezik első ízben a bűntett tényállását megvalósító, beszámíthatatlan elmebetegekkel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésről, a biztonsági őrizetről.

Ezt az 1950. évi II. törvény, az ún. Btá. is átvette, amely a kornak megfelelően megújította a még mindig hatályban lévő Csemegi kódex Általános részét és egyes Különös részi tényállásokat.

Ahogy a történelemnek, úgy az elmegyógyászatnak is nehéz időszaka volt a háborús, majd a hidegháborús évek. Ezekben az időszakokban az intézet fő feladata az odaszállított elmebetegek, gyanúsítottak és bűnelkövetők megőrzése volt.

Az intézet az 50-es években a feladatra utaló *„Elmebetegek Biztonsági Intézete"* nevet viselte.

Az 1961. évi V. törvény, a Csemegi kódexet felváltó büntetőtörvénykönyv bevezette a kényszergyógykezelés határozatlan időtartamú intézményét a magyar büntetőjogba, és ezzel új feladatot adott az intézetnek. Ezzel együtt viszont törölte a biztonsági őrizetet.

Amennyiben a kényszergyógykezelést olyan bűncselekmény miatt alkalmazták, amely esetében büntethetőség esetén 1 évnél súlyosabb szabadságvesztés kiszabása lett volna indokolt, a kényszergyógykezelést az erre a célra szolgáló külön egészségügyi intézetben – az Országos Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben (ismételten változott az intézet elnevezése) – kellett végrehajtani. Ettől eltérő esetben a bíróság rendelkezhetett a kényszergyógykezelés házi ápolásban történő végrehajtásáról is.

A kényszergyógykezelés végrehajtásával az intézetben jelentősen megnövekedett a beteglétszám. Az intézet fokozatosan egy gigantikus létszámú, óriási elmeosztállyá duzzadt.

A működésben jelentkező problémák meggyorsították a kórházzá átalakulás menetét.

Dr. Sombor Józsefet és ifj. Németh Ödönt követően 1968-ban vette át az intézet vezetését a nagy szakmai gyakorlatú klinikus elmegyógyász, dr. Marton György.

A lehetőségeket keresve és kihasználva, kitartó és nehéz munkával lerakta a korszerű egészségügyi működés alapjait, meghonosította, és a lehetséges mértékig elfogadtatta a modern elmegyógyászati alapelveket.

Ennek érdekében kemény harcot vívott a prizonális és kusztoidiális szemlélet erősen meggyökerezett hagyományaival.

A szükségeshez képest ugyan még kevésnek bizonyuló, de a korábbiakhoz viszonyítva jelentősen emelte az orvosi és az ápolói létszámot. Az intézetben pszichológust foglalkoztatott. Felismerve a feladat fontosságát, szociális gondozói státust létesített, Márianosztrán munkaterápiás osztályt szervezett. Beindította a klinikai laboratóriumot, az EEG laboratóriumot és organikus ideggyógyászati osztályt létesített.

1974-ben az IMEI új jogi szabályozást kapott. Az intézet működését az 5/1974. (VI.16.) IM rendelet szabályozta, mely az intézet szervezeti önállóságát is kimondta.

A Szervezeti és Működési Szabályzat a 110/1975. (IK.8.) IM utasítással került kiadásra.

A szervezeti önállóság feltételei azonban még sokáig hiányoztak. A működés közben fokozatosan kialakultak azok a területek, ahol az intézet önállósága indokolt volt, míg más területen a Budapesti Fegyház és Börtönnel történő együttműködés elemi szükségletté vált.

Az 1978. évi IV. tv. (Btk), az intézet működését újból szabályozó 106/1980. (IK.5.) IM sz. utasítás és a 0142/1984. sz. OP intézkedéssel kiadott Szervezeti és Működési Szabályzat rendkívül jelentős mértékben kitágította az intézet feladatkörét, és megkövetelte az egy nagy elmeosztályból valóságos, önálló profilú osztályokkal működő szakkórházi szervezet létrehozását.

A kórházzá alakulás érdekében fokozatosan helyi és központi intézkedésekre került sor.

A jelentős személyzeti létszámnövekedésen belül önálló pszichológus csoport létesült. Önálló belgyógyász szakorvosi állással bővült az orvosi létszám és főfoglalkozású röntgen szakorvos került a neuro-radiológiai tevékenység élére.

Szakértői gyakorlatú EEG-s szakfőorvos állandó konziliáriusként átvette az EEG laboratórium irányítását, valamint intézeti gyógyszertár létesült vezető gyógyszerésszel.

Kibővült az igazgatási csoport, amelybe beleolvadt a szociális gondozói tevékenység. Kiegészült a klinikai laboratórium személyzete.

Beindult mintegy száz ággyal a teljesen új feladatra szervezett Központi Kivizsgáló és Módszertani Osztály.

Feszültséggel terhes küzdelemben lassú szemléletváltás indult meg, ami az elmegyógyintézetté alakulás egyik alapfelvételének bizonyult. A korszerű terápiás elvek kis lépésekben ugyan és lassan, de elfogadásra találtak, bekerültek az intézet gyakorlatába.

Dr. Marton György bv. orvos ezredes – nyugdíjasként – 1993-ig dolgozott az intézetben. Nagy tapasztalatával, szakértelmével, humánusságával jelentős segítséget nyújtott az intézet vezetésének a további szervezeti és szemléleti átalakulásban.

Az intézetet 1979-tól 1982-ig Dr. Magyar Miklós, majd 1982-től 1999-ig Dr. Csicsay Claudius Iván vezette.

A szervezeti és szemléleti átalakulás – főleg a nyolcvanas évek közepétől kezdődően – tovább folytatódott.

Megvalósult a kényszergyógykezelt osztályokon a kórtermek állandó nyitva tartása, a betegek az osztályon belül szabadon mozoghattak. A terápiás foglalkoz-

tatás teljes körűvé vált, és napi rendszerességgel intézeten kívül is folyt.

A személyi állomány létszáma jelentősen növekedett. A szervezeti önállóság további erősödését jelezte az új osztályok megjelenése (pszichopedagógiai osztály, pszichológiai osztály, biztonsági osztály, jogi-nyilvántartási és társadalombiztosítási osztály, gazdasági osztály).

Rendszeressé váltak a különböző betegrendezvények (KI MIT TUD?, sportversenyek, énekkar, terápiás csoportfoglalkozások, istentiszteletek, játékos vetélkedők, stb.).

A belső szabályozottság (főigazgató főorvosi parancsok, utasítások) minden területre kiterjedően, példaértékű volt.

Az intézet tagja lett a Magyar Kórházszövetségnek, és az ÁNTSZ a szakmai minimumfeltételek meglétének vizsgálata alapján – a többi magyar kórházhoz hasonlóan – ideiglenes működési engedélyt adott az intézetnek.

A kívánatosnál ugyan kisebb mértékben, de elindult egy oktatói, kutatói, publikációs tevékenység is.

A bevezetett szervezési változások (a megszilárdított vezetési rendszer, az emelkedő szakmai elvárások, a javuló rendezettség, az egyenletesebb teljesítmény, a működés korszerűbbé, zavartalanabbá válása, az állomány stabilitása és hangulatának javítása, a Budapesti Fegyház és Börtönnel kialakult a kétoldalú, korrekt munkakapcsolat) meghozták gyümölcsüket.

Az IMEI – az első tábornok főigazgatójának, Dr. Csicsay Claudius Iván bv. orvos dandártábornoknak köszönhetően –, mind büntetés-végrehajtási intézetként, mind speciális elmegyógyászati szakmai tevékenységét, feladatait maradéktalanul és szakszerűen, korszerűen ellátó teljes értékű egészségügyi intézménnyé vált.

Az intézet vezetését 1999-től kezdődően Dr. Antal Albert vette át.

Az intézet szemléletében megfelel a korszerű európai követelményeknek. A további fejlődés már nem szemléleti, hanem munkaszervezési, kihasználási stb. kérdés.

A további fejlődéshez elengedhetetlen lenne egy új, önálló telephely létesítése.

Dr. Antal Albert—
Dr. Laczkó János

A kényszergyógykezelés és az ideiglenes kényszergyógykezelés büntetőjogi és büntető-eljárásjogi problematikája

A történelem során az elmebeli rendellenességekhez való viszony változatos képet mutatott a társadalomban. Hol szent őrültnek tekintették, vagy varázslónak, boszorkánynak, vagy az ördöggel cimborálónak és ennek megfelelően bántak velük. Az adott kor és kultúra közegében, a babonás tisztelettől a kegyetlen kínzásokon át a máglyahalálig, színes volt a paletta. A természettudományok fejlődése folytán az elmebeli rendellenességeket kezdték betegségként kezelni és így kialakult az orvosi terápiához vezető út. Az elmebetegség kérdése a történelem hajnalán még nem okozott ekkora problémát, hiszen minden uralkodónak, és településnek megvolt a maga bolondja, különc csodabogara. Ők is hozzá tartoztak a közösséghez, eltérő magatartásukat tolerálták és számoltak különleges viselkedésükkel a velük együtt élők. Az átlagtól eltérő viselkedésű különcök nem az elmebetegek stigmáját hordozták, hanem különc, félcédulás, hóbortos kifejezéssel illették őket. A természettudományok, különösen az orvostudomány differenciálódásával kialakult a hármas szemlélet a normális, a különc és az elmebeteg között. A közhiedelem az elmebeteget és magát az elmebetegséget is feltűnő, bizarr, veszélyes jelenségnek tartotta, amely azonban részigazság, hiszen magatartásuknak csak egy részét képezik a betegség tünetei. A betegség gyanúja már megbélyegzéssel járt, amely a társadalomban és a közvetlen környezetben félelemmel vegyes borzongást idézett elő. Ez a félelem nagyban megnehezítette a beteg gyógyulásának esélyeit. Röviden megpróbáljuk összefoglalni a jelenlegi kényszergyógykezelés és pszichiátria fejlődésének problémáját a büntetőjog, a büntető-eljárásjog és a hatályos egészségügyjog tükrében.

Történeti rész

Már a római jogban is érvényesült a büncselekmény beszámításának alanyi oldala és csak a szándékos bűncselekményt tekintették üldözendőnek. A római civiljog ismerte a gondnok intézményét is és ezt akkor alkalmazta, ha valaki felnőtt római polgárként értelmi képességét elvesztette. Az elmebetegek büntetőjogi felelősségre vonása, válogatott, kegyetlen büntetése, a VIII. századig általános jelenség volt és csak kivételes esetben mellőzték a büntetés kiszabását a bűnelkövető elmebeli állapota miatt. A kánonjog erőteljes behatolásaként a hangsúlyeltolódás a bűnös akarat vizsgálatára tevődött át és fontos ismérvé vált a bűnösség fokához igazodó büntetési rendszer. A büntetőjog fejlődése szempontjából fontos megemlíteni a természettudományok és a filozófia megújító hatását (Kepler, Newton, Galilei, Hugo Grotius, Locke, Voltaire és Beccaria). Az 1532. évi Constutitio et Criminalis